

בשאלת ההצבעה למפלגות שאינן עוברות את אחוז החסימה

מאת

רון שפירא*

האם הצבעה לרשימה, בהנחה שהסיכוי שתעבור את אחוז החסימה הוא זעום – היא התנהגות בלתי רציונלית? התשובה תלויה בהגדרת הרציונליות. ראשית יהיה עלינו לברר האם השתתפות בבחירות בכלל היא פעילות רציונלית, ומכאן אולי תיגזר התשובה לשאלה האם רציונלי להצביע עבור רשימה חסרת סיכוי.

1. Rational Choice Theory

תפיסת הרציונליות השכיחה ביותר היא הפרדיגמה הנורמטיבית של ה-Rational Choice Theory: יש לבחור בפעולה הטובה ביותר על פי פונקציית העדפה יציבה ונתונה ועל רקע מגבלות הייצוגיות. בדרך כלל משמעות הדברים היא שמעשה הוא רציונלי אם ורק אם הוא נועד למקסם את תוחלת התועלת של המבצע אותו. על פי התפיסה הזאת, הצבעה בבחירות כלליות משמשת, כבר מאות שנים, דוגמה מופתית של מעשה בלתי רציונלי, משום שעלותה עולה בהרבה על תוחלת תועלתה.¹

* רקטור, המרכז האקדמי פרס. תודתי לעורך הבלוג, ד"ר שאולי שארף, על הערותיו הטובות. כך כתב בשנת 1793 המתמטיקאי, המרקזיז ניקולא דה-קונדורסה, נציגה של פריז באספה המחוקקת שלאחר המהפכה הצרפתית, מדירת המסתור בפאריס שבה הסתתר מאימת שלטון הטרור של רובספייר: "In single-stage elections, where there are a great many voters, each voter's influence is very small. It is therefore possible that the citizens will not be sufficiently interested" – MARIE-JEAN-ANTONIE; NICOLAS DE CARITAT, MARQUIS DE CONDORCET, *in*: IAIN MCLEAN, ED., CONDORCET: FOUNDATIONS OF SOCIAL CHOICE AND POLITICAL THEORY, 245 (1994). ואילו בשנת 1821 כתב הגל: "As for popular suffrage, it

היות שהתועלת נבחנת, על פי קו מחשבה זה, מנקודת ראות אגוצנטרית בלבד, נשללת מיניה וביה כל תביעה (קאנטיאנית או אחרת) להכללה. גם אם נניח שתועלתו של כל שחקן היא רבה יותר בתרחיש היפותטי, שבו רוב השחקנים מצביעים, מאשר במצב שבו אין משתתפים בבחירות, לא יהיה בכך כדי לשנות את מסקנתנו, שכן היא נוגעת לשאלה האם כדאי לשחקן להשתתף בבחירות, בהינתן מצבי טבע בלתי תלויים בפעולתו. יכול מאד להיות שהשחקנים השונים במשחק מצויים במין מצב של דילמת אסיר או מאגר משותף: גם אם כולם יודעים שמוטב היה להם אילו היו משתתפים בהצבעה אהדרי, עדיין כל אחד מהם בנפרד מוצא שהשתתפות היא, לדידו, אסטרטגיה נשלטת, כלומר, יהיו פעולות השחקנים האחרים אשר יהיו - ניתן תמיד להצביע על פעולה חלופית מועילה ממנה.

ההצבעה היא מעשה לא כדאי, כי עלותה עולה על התועלת שניתן לייחס להסתברות שהמצביע הבודד, הבוחן את ביצוע הפעולה, יהיה "קול מכריע" (pivotal vote) – כלומר, יטה את הכף בבחירות בכוח הצבעתו. בדיננים פילוסופיים רבים מסתפקים באינטואיטיביות של המסקנה כי ההסתברות שבוחר יחיד יטה את הכף בבחירות כלליות היא זעומה, ואולי הצדק עמם. אף על פי כן, אני מציע להתעכב קמעא על דרכי הסקת המסקנה הזאת, שנחקרה כבר מסוף שנות החמישים, כדי שנוכל להתפעל מאפיה הנחרץ.

נימוק מפורט של המסקנה האמורה מחייב דיון במאפיינים של שיטות הבחירות השונות, התפלגות הקולות הצפויה בכל מקרה ועוד. הדרך הטובה להעריך את ההסתברות שהצבעתו של מצביע בודד תטה את הכף היא, כמובן, להסתמך על נתוני עבר במדינות השונות ובשיטות הבחירות השונות בנוגע לפיזור הקולות ולנתונים רלבנטיים, אבל כדי לבסס את מסקנתנו לצרכי הדיון הנוכחי די בשיקול תיאורטי המפשט את הדיון באמצעות הכנסת מספר הנחות־מפשטות חזקות למדי.

נקודת המוצא של הדיון היא הניסיון לחשב את הסיכוי שקולי יכריע את תוצאות הבחירות על סמך המידע שברשותי בדבר אופן הצבעתם הצפוי של המצביעים האחרים, כלומר, סקרי הבחירות. לשם פשטות, נתייחס לבחירה בין שני מחנות בלבד, כמו בשיטה דרמפלגתית או במאבק בין גוש רק־ביבי וגוש רל"ב. כדי לדון בתנאים אידיאליים, כלומר, כדי להתייחס למצב דברים שבו הסיכוי שאני אשפיע על התוצאות הוא הרב ביותר, נניח כי הסקרים מצביעים על תיקון בין־גושי מושלם. בתנאים אלה, רב הסיכוי שקולי יטה את הכף, בעוד כאשר ישנו יתרון מובהק לאחד הגושים הסיכוי הריאלי שאני אטה אותו בקולי הוא אפסי.

במצב דברים זה, יכולת ההשפעה שלי תלויה בחוסר הדיוק של הסקרים. אם הסקרים מדויקים, וכפות המאזנים מעוינות – קולי יכריע את הכף, אבל ככל שהם נוטים יותר לשגות, הסיכוי שכפות המאזנים מעוינות קטן יותר.

may be further remarked that especially in large states it leads inevitably to electoral indifference, since the casting of a single vote is of no GEORG significance where there is a multitude of electors." WILHELM FRIEDRICH HEGEL, *in* MICHAEL H. MITIAS, MORAL FOUNDATION OF THE STATE IN HEGEL'S PHILOSOPHY OF RIGHT - .ANATOMY OF AN ARGUMENT, 46 (1984)

במסגרת למטה יתואר אופן החישוב הנובע מתובנה זאת, אולם קורא שאיננו מוצא עניין בחישוב יכול להמשיך את הקריאה ללא קושי לאחר המסגרת.

נניח שהתפלגות הדגימה היא נורמלית וננרמל את סטיית התקן ל 1 (כלומר, נשתמש בהתפלגות הנורמלית הסטנדרטית, Z). הצפיפות של ההתפלגות הנורמלית הסטנדרטית היא $f(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{x^2}{2}}$. בנקודת האמצע של עקומת ההתפלגות, כאשר התוחלת שווה 0, הצפיפות היא $\frac{1}{\sqrt{2\pi}}$, והצפיפות בסביבה הקרובה למרכז, במרחק של מאיות סטיות תקן, איננה נמוכה מזה בהרבה.²

נסמן את שגיאת התקן של המדגמים כ σ ואת מספר המשתתפים בבחירות כ- N . היות שהנחנו כי על פי המדגמים היחס בין שני המחנות הפוליטיים הוא 50%, הצפיפות של היחס בין המחנות באוכלוסייה במקום זה היא $\frac{1}{\sqrt{2\pi} \times \sigma}$.³

כעת, נסיף הנחות כמותיות: נניח ששגיאת התקן של המדגמים היא 3%, וכן נציב ערך ב- N . על פי נתוני ועדת הבחירות המרכזית, מספר המצביעים שהצביעו בפועל בבחירות לכנסת ה 24 הוא 4,436,36 (מתוך 6,578,084 בעלי זכות בחירה) ועל כן נניח כי הוא עלה במעט: $N=4,500,000$.

$$\frac{1}{\sqrt{2\pi} \times 0.03 \times 4,500,000} = \frac{1}{338,395}$$

נציב את הנתונים: $\frac{1}{\sqrt{2\pi} \times 0.03 \times 4,500,000} = \frac{1}{338,395}$. נציב את הנתונים: $\frac{1}{\sqrt{2\pi} \times 0.03 \times 4,500,000} = \frac{1}{338,395}$. החישוב מראה, כי בתנאים אידיאליים, על סמך ההנחות הנ"ל, ואם הסקרים העדכניים ינבאו שוויון בין-גושי מוחלט, הסיכוי שאני אכריע את הבחירות בקולי הוא אחד ל-338,395 בקירוב.

כעת, כל שנותר לנו לעשות הוא לערוך תחשיב תועלת. נניח שהעלות של השתתפות בהצבעה, הליכה לקלפי, עמידה בתור, הזדהות וביצוע ההצבעה, במונחי אובדן הזדמנויות, היא 300 ₪. זהו המחיר שעל פי ההנחה השרירותית הזאת מצביע אמור לבקש תמורת ביצוע עבודה דומה באופן חד פעמי. אני מוכן, לשם שמרנות, לא לייחס שום עלות לפעולות של חיפוש המידע הנחוץ לשם גיבוש עמדת הפוליטית ועדכונו מדי פעם, ניסיון לעבד את המידע בכלים המגושמים העומדים לרשותי,⁴

² אף בעניין זה, כמו בנוגע להנחה שהסקרים צופים שוויון מוחלט, ההנחה המפשטת מגדילה במשהו את הסיכוי שהקול שלי יהיה קול מכריע, שכן $\frac{1}{\sqrt{2\pi}}$ הוא החסם העליון של הצפיפות.

³ החישוב הזה הוא מקרה פרטי של נוסחת מרגוליס: Howard Margolis, *Probability of a Tied Election*, 31 PUBLIC CHOICE 134 (1977).

⁴ התנהגות המצביעים מוגבלת, כידוע, ביכולתם לתפקד בתנאי bounded rationality. כך כתב ולדימיר קיי: "One may speak of grand campaign strategy, rationally formulated and executed with precision, but a great deal of campaign management rests on the hunches that guide day-to-day decisions. The lore of politics includes rules of thumb that are supposed to embody the

וכן ויכוחים עם קרובים ורחוקים, בנימוק שחלק מן הפעולות האלה הייתי מבצע בלאו הכי או שאינן נחשבות בעיני הוצאה כלל. נניח גם שאני אדיש לסיכון, כלומר, מכלכל את צעדיי על פי שיקולי תוחלת בלבד ללא שמץ של שנאת סיכון. מכאן, שכדי שפעולת ההצבעה בבחירות תהיה משתלמת עבורי אני אמור להעריך את היכולת להבטיח את זכייתו בבחירות של הגוש שאני תומך בו כשקולה לטובת הנאה של 300 נש כפול 338,395 – כלומר, למעלה מ-100 מיליון ש"ח לכיסי הפרטי (וכך אמורים לחשוב גם יתר המשתתפים בבחירות, לגבי טרחתם בהשתתפות בהצבעה והתועלת לכיסייהם הפרטיים שלהם).

כדי להוסיף ולהמחיש את הקיצוניות של הנתונים האלה, ניתן להשוות את ההשתתפות בבחירות לפעילות אחרת, שהיא דוגמה פרדיגמטית של חוסר רציונליות: מילוי טפסי לוטו של מפעל הפיס. מחירו הנוכחי של טופס מסוג "דאבל-לוטו שיטתי 8", שסיכויי הזכייה בו דומים לסיכוי שקולי יכריע את תוצאות הבחירות, הוא 168 נש, כלומר, מחיר נמוך מן העלות המשוערת של השתתפות בבחירות. רוכשי כרטיס לוטו משלמים את המחיר הזה בתמורה לקבלת סיכוי (בהסתברות דומה) לזכות בפרס גדול, אשר רוב האנשים היו מעדיפים לקבל אותו יותר מאשר להבטיח זכייה בבחירות של הגוש שעבורו הצביעו.

הווה אומר: אם הרציונליות של הפעולה מותנית בחתירה להשאת תוחלת התועלת שלי מעיצוב המדיניות הלאומית, אזי עצם ההצבעה לכנסת היא כמעט תמיד אי-רציונלית, יהיו סיכויי המועמד להיכנס לכנסת או להרכיב ממשלה אשר יהיו. הסיכוי שההצבעה שלי תשנה במשהו את המצב הפוליטי במדינת ישראל, בהינתן שכל שאר המצביעים, או כמעט כולם, פועלים כמות שהם בלי תלות בהצבעה שלי, דומה, במקרה הטוב, לסיכוי שאמצא את מותי בתאונת דרכים בשבועיים הקרובים. משום כך, אין שום הבדל, מן הבחינה הזאת, בין הצבעה לאלי אבידר, בנימין נתניהו, הדר מוכתר או יאיר לפיד. כולן בלתי מועילות במידה דומה.

2. ההיגיון בהצבעה

כיצד אפוא ניתן לתת פשר רציונלי למעשה של השתתפות בבחירות? האם ניתן להתבונן במעשה כזה, על סמך ה-Principle of Charity, באופן שיציג אותו באור מחמיא יותר מאשר בתאורה התועלתנית האכזרית, שתחתיה הוא נראה כמטופש במיוחד?

א. מהי "השפעה על התוצאה"?

אפשרות אחת היא להרחיב את הגדרת הביטוי "השפעה על תוצאות הבחירות". עד כה, הנחנו שמצביע נחשב כמשפיע על תוצאות הבחירות רק אם הצבעתו היא תנאי הכרחי להשגת התוצאה הסופית בה, בהינתן יתר ההצבעות של השחקנים האחרים.

V. O. KEY JR., "wisdom of political experience as guides to action." POLITICS, PARTIES, AND PRESSURE GROUPS, 468 (5th edition, 1964). כמו כן, Arthur Lupia, *Shortcuts versus Encyclopedias: Information and Voting Behavior in California Insurance Reform Elections*, 88 AM. POL. SCI. REV. 63, 63 (1994).

במילים אחרות, דרשנו קשר סיבתי הדוק בין ההצבעה והתוצאה הסופית, אשר על פיו אלמלא ההצבעה – הייתה התוצאה הסופית שונה. ואולם, אולי ניתן לעדן את דרישת הקשר הסיבתי, כך שמעשה ייחשב כסיבת התוצאה גם כאשר הוא אחד משורת גורמים שווים מעמד שהביאו יחדיו לתוצאה. הרחבה כזאת של מבחני הסיבתיות תאמר שאם הצבעתי עבור המנצח בבחירות הייתה לי השפעה על התוצאה, גם אם התוצאה הייתה זהה אלמלא הצבעתי, במובן זה שגרמתי לתוצאה בדיוק כמו יתר המצביעים למועמד שלי.

על פי ברייתא ידועה במסכת בבא קמא חמישה שישבו על ספסל אחד ושברוהו – כולם חייבים, חמישה שישבו על ספסל אחד ולא שברוהו ובא אחד וישב עליו ושברו – האחרון חייב.⁵ והנה, בהצבעה בבחירות כלליות כולם מצביעים יחדיו, ללא סדר זמנים, משקל קולם זהה (בשונה מפפא בר אבא, שעל פי הסוגיה בתלמוד היה שמן יותר מאחרים) ואף אחד מן המצביעים לא מחזק בכוח הצבעתו את התוצאה הסופית או מחיש אותה.⁶ משום כך, למרות שההצבעה של אף אחד מן הבוחרים עבור המועמד שזכה איננה לבדה תנאי הכרחי לתוצאה ואיננה תנאי מספיק לה, יש טעם בייחוס התוצאה שהתקבלה לכל אחד מן המצביעים.

על סמך קו מחשבה דומה (ומבלי לצטט את הגמרא) טען אלויין גולדמן כי הצבעה בבחירות נחשבת כסיבת התוצאה לא משום שהיא תנאי הכרחי להשגת התוצאה, אלא מפני שהיא חלק ממערך גורמים שהינו, בשלמותו, תנאי מספיק למימושה. משום כך, כאשר אני מצביע בבחירות אני רשאי לראות את הצבעתי כסיבה לתוצאותיהן, אפילו התוצאה הייתה זהה אלמלא הצבעתי, בהנחה שכל היתר היו מצביעים כפי שהצביעו בפועל.⁷

נובע מן ההסבר של גולדמן שיש הבדל גדול בין הצבעה לרשימה הזוכה מצד אחד, ובין הצבעה לכל רשימה אחרת, בין אם היא רשימה גדולה שהפסידה ובין אם היא רשימה שלא עברה את אחוז החסימה, מצד שני. במקרה הראשון, ובו בלבד, ניתן לייחס לכל אחד מן המצביעים השפעה על התוצאה הסופית, ובמקרה השני ישנו כישלון ביכולת להשפיע על גורל המדינה. במילים אחרות, לא נובע מן ההסבר הזה שיש להימנע מהצבעה לרשימות שיש חשש שלא יעברו את אחוז החסימה, אלא שיש להשתדל תמיד להצטרף לצד המנצח, משום שבכל מקרה אחר נמצא הקול של המצביע "מבוזבז". זוהי מסקנה מוזרה משהו.

מכל מקום, קו המחשבה של גולדמן שגוי לדעתי מעיקרו, והמוזרות של המסקנה האמורה היא רק אחת ההשלכות הנובעות מכך. גולדמן מבלבל בין הטלת אחריות ובין המלצות להתנהגות המיועדות לשחקן הבודד. נבאר להלן את השוני שבין השניים:

הצד השווה בין שתי השאלות הוא ששתיהן מבוססות על השוואה בין שני מצבים: מצב שארע בפועל (ספסל שבור, תוצאות הבחירות) ומצב היפותטי אלטרנטיבי,

⁵ תלמוד בבלי, בבא קמא דף י עמוד ב.

⁶ בלשון הגמרא: "בלאו איהו הוי מיתבר בתרי שעי, והשתא איתבר בחדא שעה". שם.

⁷ Alvin Goldman, *Why Citizens Should Vote: A Causal Responsibility Account*, 16 SOCIAL PHILOSOPHY AND POLICY 201 (1999).

counterfactual, שבו משנים רכיבים מסוימים של התרחיש האמיתי (ההצבעה שלי בבחירות, למשל) ומשערים כיצד היה העולם נראה חרף השינוי. תיאורו של מצב הדברים האלטרנטיבי כולל תמיד תנאי משתמע של *ceteris paribus*, כלומר, ההשוואה היא בין מה שארע בפועל לבין מה שיכול היה לקרות אילו היינו משנים דברמה שאת השפעתו אנחנו מעוניינים לבחון, אבל מותרים את יתר מרכיבי ההתרחשות האקטואלית כמות שהם.⁸

תנאים של *ceteris paribus* מנוסחים תמיד על פי הקשרם, ובפרט על פי מטרת קביעתו של החוק הכולל אותם. שתי השאלות הנשאלות כאן – שאלת האחריות לתוצאות ושאלת ההמלצה ליחיד כיצד לנהוג – שונות זו מזו בתכליתיהן ועל כן הן כוללות תנאי שונה של *ceteris paribus*: כאשר אנחנו עוסקים בהטלת אחריות אנו משווים זה לזה את תוצאותיו של התרחיש האקטואלי, שארע בפועל, לתוצאות במצב דברים היפותטי שבו כל סוכני האחריות שויי המעמד פועלים אחרת מכפי שפעלו בפועל, ואילו כאשר אנחנו עוסקים בשאלה האם כדאי לי לבצע מעשה, אנחנו מניחים שכל יתר האנשים מלבדי היו פועלים במצב הדברים ההיפותטי כפי שהם אומנם פועלים.

הסיבה לכך שבהקשר של הטלת אחריות אנו משווים את התרחיש האקטואלי ל- counterfactual שבו כל סוכני האחריות שויי המעמד משנים יחדיו את התנהגותם נעוצה בשקילת האלטרנטיבה – היעדר אחריות כלל. אנו מבקשים להטיל אחריות על כל החמישה שישבו יחדיו על ספסל (ובהתאמה, גם לתמוך בהשתבחות עצמית של כל בוחרי הרשימה שזכתה), משום שלא ניתן ליצור ביניהם הבחנה רלבנטית לשאלת האחריות, ועל כן – משיקולי סימטריה – אין מנוס אלא מייחוס המעשה לכולם או מקביעה שאף אחד מהם איננו אחראי לו. התוצאה הראשונה מבין השניים היא עדיפה, היות שהשנייה מקפחת את הניזוק ואת הצורך הציבורי בעיצוב התנהגויות באמצעות הרתעת הרבים. לפיכך, כל המשתתפים במעשה חולקים בגמול השלילי (בדוגמת הספסל) או החיובי (במקרה של קורת הרוח מתוצאות הבחירות) השמור לשותפים במעשה. אבל ראיית כלל המבצעים כחבורה אחת, שכל חבריה נושאים יחדיו באחריות משום שלא ניתן להבחין ביניהם, מנוגדת לאופי האגוצנטרי של השיקול, המבוצע בטרם מעשה. כאשר השאלה נשאלת לכתחילה מנקודת מבטו של המבצע, כלומר, "מה תהיה עבורי תוצאת ההצטרפות שלי לחבורה שבכוחה לגרום לתוצאה בלאו הכי, בין אם אצטרף אליה ובין אם לאו?" משווים בין שני מצבים היפותטיים בלבד: כזה שבו אני מצטרף למעשה וכזה שבו אני לא מצטרף למעשה, אולם בשניהם מניחים שיתר המבצעים אומנם פועלים כפי שפעלו למעשה. הנימוק של גולדמן מביא, אם כן, ראייה שאיננה ממין העניין: אם אתן את קולי לרשימה זוכה אמנם אחוש תחושת בעלות חלקית בניצחון, אבל התחושה הזאת איננה מצדיקה את הטרחה שבהצבעה כשהיא נבחנת בטרם מעשה.

⁸ כוונתי כאן comparative *ceteris paribus* כמוכּן של Gerhard Schurz, *Ceteris Paribus Laws: Classification and Deconstruction*, in 57(3) ERKENNTNIS: CETERIS PARIBUS LAWS, 351 (J. Earman, et al. eds., 2002).

ריצ'ארד טאק, שאימץ באופן כללי את הטיעון של אלויין גולדמן, שינה אותו מעט. גם נקודת המוצא שלו היא שכל המצביעים שווי מעמד. נניח, כותב טאק, שיכולנו להתבונן בתהליך ספירת הקולות עד הרגע שבו ידוע שהבחירות הוכרעו.⁹ במקרה כזה יכולנו לזהות את מי שהכריע בקולו את הבחירות (על פי הדוגמא התלמודית, המהלך שלו מאפשר לזהות את האחרון המתיישב בספסל). כעת, נשוב להנחה שכל המצביעים הם שווי מעמד, ואז אשאל את עצמי מהו הסיכוי שהקול שלי היה זה שהכריע את הבחירות, ללא ידיעתי, באותה ספירה שנערכה מאחורי הקלעים בוועדת הבחירות. אם הבחירות הסתיימו בתוצאה 30-70, הסיכוי שאני הוא זה שבקולו הן הוכרעו הוא 3/7, משום שכל אחד מבין 70 שהצביעו בעד המפלגה הזוכה הוא בעל סיכוי שווה להיות הקול המכריע. משום כך, יש לומר שהצבעתי לא הייתה לשווא, שכן יש סיכוי של 3/7 שהיא זו שהביאה לתוצאה שרציתי.¹⁰

המודיפיקציה של טאק איננה מצילה את הטיעון של גולדמן, משום שגם היא מסתמכת על אותה רב-משמעיות של הגדרת הסיבתיים. בהקשר של הטלת אחריות ניתן לומר שהמצביע שותף לגרימת התוצאה, ואולי אפילו לחשב את חלקו בה על סמך חלקם של הקולות הנחוצים להכרעה בקרב הקולות שהצביעו בעד התוצאה הזוכה. אבל ההקשר הזה שונה מן השאלה דידן, הממוענת למצביע יחיד בטרם מעשה. בסופו של דבר, מטרתו של המצביע היא כנראה לקבוע את המדיניות ולא לזכות בשותפות לאחריות לקביעת המדיניות.

ב. השתתפות בבחירות כקיום חובה

ישנו סוג אחר של הסברים למעשה ההשתתפות בבחירות. ניתן לסבור שההשתתפות בבחירות איננה נעשית כאמצעי להשיג דבר מה לעצמי, אלא כקיום של חובה מוסרית או אחרת, ובפרט כתרומה לציבור של משאבים ניהוליים. בתיאוריה הזאת אינני דן, משום שקשה מאד להשיב באמצעותה על שאלת ההצבעה למפלגות חסרות סיכוי. אם ההשתתפות בבחירות היא סוג של עיסוק בצרכי הציבור באמונה, ואין לצפות בגינה לתועלת מעבר לשכר מידי שמים, מסתבר יותר שהציווי המוסרי על ההשתתפות יהיה לומר את דעתי האמיתית (בהנחה שיש מפלגה המבטאת אותה כהלכה) ולא להצביע באופן אסטרטגי. ואולם, גם המסקנה הזאת תלויה בהגדרת הערך שאני מתבקש לתרום לציבור בהשתתפותי בבחירות: האם הוא השתתפות בחוכמת ההמונים בנוגע לשאלות הציבוריות עצמן (גבולות המדינה, מדיניות כלכלית, דת ומדינה וכד')? האם אני אמור לתרום לציבור גם את כישורי האסטרטגיים, חיוזק קואליציות ומשא ומתן או רק את מיטב שיפוטי בסוגיות שבמחלוקת? אולי התפקיד הראוי לי הוא רק לשמש שדה ניסויים לחילופי רעיונות בין פוליטיקאים מקצועיים? והאם החובה שלי מוטלת כלפי הציבור בכללותו או כלפי קהילה או קבוצת אינטרסים שאני חלק ממנה? היות שטיבה של חובת ההשתתפות הפוליטית לא ברור לי, קשה להסיק מהנחת קיומה מסקנות יישומיות לעניין אופן ההצבעה.

⁹ ראו דוגמה מספירת הקולות בפרלמנט הבריטי: Richard Tuck, FREE RIDING 43 (Harvard University Press, 2008).

¹⁰ שם, בעמ' 51.

ג. הנימוק ההדוניסטי

נימוק אפשרי נוסף להשתתפות בבחירות, בהינתן שהסיכוי הזעום שההצבעה תטה את כפות המאזנים בבחירות איננו שווה בנוק של ההצבעה עצמה, הוא שהיא פעולה מהנה בפני עצמה. נקרא לנימוק הזה "הנימוק ההדוניסטי". לפיו, הבחירות הן מין משחק משעשע, וההשתתפות בהן בוודאי איננה רציונלית פחות מן הצפייה במשחק כדורגל. אם יזדמן לי אף לתרום לשינוי כלשהו של התוצאה שלהן – מה טוב, ואם לא – אסתפק בחווית המשחק. כמו במשחק כדורגל, ההנאה איננה בהכרח מן המשחק לבדו. לפעמים היא כוללת את הניחושים המוקדמים של תוצאות המשחק, פרשנות של מהלכיו, תחושת הרעות בקרב האוהדים, התענגות על תחושת ההשתייכות שמקנים הסמלים, התלבושות והשירים של האוהדים ועוד. לכל אלו יש אולי גם ערכי לוואי כלשהם: עידוד עקיף של פעילות ספורטיבית בריאה, למשל, אבל הם אינם מצדיקים את המאמץ המושקע על ידי הצופה הבודד בפעילות הזאת וישנם דרכים יעילות יותר להשיגם.

לפי הנימוק הזה ההשתתפות בבחירות איננה פעילות ייצור אלא פעילות צריכה. מה שנראה בעיני ה-homo economicus נטול המודעות הפסיכולוגית כהוצאות בלבד הן לאמתו של דבר מוצרי צריכה: איסוף המידע בדבר השאלות העומדות על סדר יומה של המדינה, הכרת עמדות המפלגות השונות, הערכת סיכוייהן, האזנה לדברי הפרשנים, פכים קטנים של רכילות בדבר היחסים האישיים בין המועמדים, בני משפחותיהם, מצבם הבריאותי והכלכלי, ואפילו ההליכה לקלפי, העמידה בתור יחד עם השכנים וטקס הזיהוי והצעיידה אל מעבר לפרגוד – כל אלה מסבים קורת רוח עצמאית, מגרים את הדמיון ומתרגלים פעילות חברתית ותחושות השתייכות לקבוצה. התרומה האפשרית (והמפוקפקת) לשינוי מדיניותה של מדינת ישראל בשאלות חשובות איננה אלא תירוץ לעיסוק המהנה הזה.

ההשלכה של הנימוק ההדוניסטי לענייננו היא רחבה מדי. נובע ממנו, **שלא זו בלבד שאין חיסרון בהצבעה למפלגה שלא תעבור את אחוז החסימה, אלא שאין כל חשיבות עצמאית לשאלה לאיזו מפלגה מצביעים**. אם הדבר החשוב הוא עצם ההשתתפות בתהליך ולא תוצאותיו, ואילו השתתפות מועילה היא כזאת המספקת חוויה טובה, מן הראוי לקבוע את תוכן ההצבעה על פי איכות החוויה. רצוי, אם כן, להצביע למפלגה שההשתייכות אליה מצליחה לעורר רגשות נעימים של הזדהות או קירבה, ואולי אף לשפר את היחסים החברתיים עם הסביבה הקרובה.

הנימוק הזה איננו משכנע, ואינני מכיר אנשים המחזיקים בו במתכונתו זאת. הוא גם יוצר תיאוריה חזקה מדי במובן נוסף, כלומר, בכך שהוא מאפשר להתחמק מבחינת הרציונליות של כל פעולה. אם התשובה לכל אקט גחמתי נטול היגיון עשויה להיות "אבל זה מה שאני רוצה" או "זה מה שנעים לי", מוטב שנוותר מראש על דיונים בשאלה האם פעילות כלשהי היא רציונלית. הנימוק ההדוניסטי גם בוודאי עומד בניגוד לעמדתם של מרבית המשתתפים בבחירות, אלו שאת התנהגותם אנחנו מבקשים להנהיר. למרות שהמשתתפים בבחירות מושפעים מהנאתם מן החוויה, הם בוודאי לא רואים בבחירות פעילות פנאי מהנה בלבד, ויש צורך בטעמים טובים כדי לפטור את האופן שבו הם תופסים את פעילותם כאשליה או כהונאה עצמית.

ד. הנימוק האקספרסיבי והצבעה כמבטאת זהות

נימוק שונה במקצת, שאף לפיו הצבעה היא פעילות של צריכה הנעשית ממניעים בלתיאינסטרומנטליים, במובחן מפעילות ייצור – הוא הנימוק האקספרסיבי. על פיו, השתתפות בבחירות היא כלי שבו בוחר מביע את עצמו, ובפרט, את רגשותיו ואת תחושות השייכות והזהדהות הקבוצתית שלו. למשפטנים שבקרב הקוראים, הנימוק הזה מזכיר את התיאוריה על "התפקיד האקספרסיבי של המשפט", שעל פיה השפעת הדין איננה נמדדת באפקטיביות של אכיפתו, כי אם בערכו ההצהרתי הקובע נורמות ומקבען לאורך זמן בתרבות המקומית.¹¹

ברם, ערכה האקספרסיבי של הצבעה שונה באופן מהותי מערכו האקספרסיבי של חוק או פסק דין, בין השאר לאור סודיות הבחירות ומחמת ערכו התקשורתי הנמוך של מעשה ההצבעה של יחיד מעבר לפרגוד. מי שרוצה לבטא את עצמו בפני אחרים, מוטב שישלח מאמר לבלוג רשות הרבים או יפרסם פוסט בפייסבוק. היקף החשיפה המושג בדרכים אלה ואיכותה יהיו עדיפים בהרבה על החשיפה שהוא יזכה לה באמצעות בחירה בקלפי שארגנה המדינה. אדרבא, ישנם בוחרים לא מעטים שכלל אינם מעוניינים בפרסום אופן ההצבעה שלהם. ג'יסון ברנון הציע, אם כן, כי הערך האקספרסיבי של הצבעה בבחירות מכוון כלפי פנים. היחיד מממש באמצעות ההצבעה את זהותו במרחב החברתי, או מביע בכך את רחשי ליבו, כמי שכותב שירים למגירה.¹²

לפחות ברמה התיאורית, נדמה לי שהתיאור הזה מדויק מאחרים באשר למניעיהם של מצביעים. השאלה הנורמטיבית, האם ישנה תפיסת רציונליות שעל פיה מעשה כזה הוא מוצדק, היא כמובן קשה יותר. עיקר המאמץ בהצדקת גישתו של ברנון מוקדש להבחנה בינו לבין הנימוק ההדוניסטי, במגמה לחמוק מן הביקורת הקלה על נימוק זה.

בעיני, תפיסת הרציונליות המאפשרת את הרעיון של ג'יסון ברנון רואה בנטילת מחויבות למערך מושגי ולעקרונות התנהגות מסוימים חלק הכרחי בפעולת הכינון של זהות עצמית, המאפשרת קיום אנושי תבוני. רציונליות במובן זה איננה מבוססת על אדנים יציבים של מידע אפריורי, שעל גבו מצטברים ממצאים אמפיריים המוסקים מראיות תקפות, והיא איננה מתמצה בחתירה מושכלת ליעדים חיצוניים מוגדרים כהלכה. הצבעה בבחירות למפלגה שעמה אתה מזדהה דומה ללחישת ברכה או למתן נשיקה לתינוק ישן: היא לא מיועדת לשנות הרבה בעולם החיצוני, אלא בסיטואציות נדירות ויוצאות דופן, ובדרך כלל היא אך מאששת את זהותו של המבצע, את סיפור חייו שהוא עצמו מחבר, את המחויבויות שנטילתן מגדירה אותו. אם זוהי תפיסת הרציונליות המאפשרת להציג את עצם החלטתו של היחיד להשתתף בבחירות כמעשה רציונלי, נראה שהיא מאפשרת הצבעה גם עבור רשימה, אשר קרוב לוודאי תפסיד בבחירות.

ציטוט מוצע: רון שפירא "בשאלת ההצבעה למפלגות שאינן עוברות את אחוז החסימה" בלוג רשות הרבים (11.10.22).

¹¹ Cass R. Sunstein, *On the Expressive Function of the Law*, 144 U. PA. L. REV. 2021, 2045 (1996); Elizabeth S. Anderson & Richard H. Pildes, *Expressive Theories of Law: A General Restatement*, 148 U. PA. L. REV. 1503 (2000).

¹² JASON BRENNAN, *THE ETHICS OF VOTING*, chapter 1 (Princeton U.P., 2012).